

רבד הזהב

מתורת רבינו ראש הישיבה הגאון רבי ברוך דב דיסקין שליט"א

מתוך שיעורו השבועי בישיבת ארחות תורה • פרשת עקב תשפ"ב

והיה עקב תשמעון (ז'. י"ב)

פירש רש"י אם מצוות הקלות שאדם דש בעקביו תשמעון. וכתב שפתי חכמים דהוקשה לרש"י דהמשמעות שודאי ישמעו ומנלן שישמעו הרי הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, ולכן פירש אם ישמעון, ופירש עקב מלשון עקב שאדם דש בעקביו, דאין הפשט כאן עקב תשמעון כבכל מקום שהמשמעות שודאי ישמעו.

מרן המשגיח הגר"י לוויןשטיין זצ"ל היה אומר דדוד המלך אומר "עוון עקבי יסובני" (תהילים מ"ט. ו') והיינו שגם עבירות קלות אם זה הרבה עברות "יסובני", וזה כמו שכשיש חיה אחת קטנה אף שבפני עצמה אינה מזיקה, אך כשיש הרבה מהם הרי הם מזיקין.

ושמר ה' אלוֹקֶיךָ לך את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבתֶיךָ (שם)

האור החיים הקשה הרי כתוב (ט'. ה') לא בצדקתך וביורש לבבך אתה בא לרשת את ארצם, אלא בגלל הברית, וכאן כתוב שאם תשמעון ושמר וכו' ומשמע שזה בזכות צדקתך ששמעת בקולו, ותירץ דהיה הבטחה שיכנסו לארץ, אבל לא היה הבטחה שישארו בארץ, והיה יכול לגרשם מן הארץ מיד לאחר שנכנסו, וע"ז כתוב ושמר והיינו שישארו בארץ, ועיי"ש עוד מה שתירץ.

והסיר ה' ממך כל חלי (ז'. ט"ו)

כתב הרמב"ן כל חולי הנהוג לבוא עליך, דהיינו חולאים שרגילים לבוא על האדם גם זה ה' יסיר ממך, וכע"ז כתב הספורנו, ובאור החיים כתב דה' יסיר ממך גם צינים ופחים שאינם בידי שמים, וזה הכוונה כל חולי.

וגם את הצרעה (ז'. כ')

איתא בסוטה (דף לו.) דהיה צרעה של משה והיה צרעה של יהושע, והצרעה של משה לא עברה את הירדן, ובתוס' שאנץ (שם) הקשה דפשיטא דשל משה לא עברה, דמה היה לה לעבור את הירדן הא עדיין לא כבשו אלא ארץ סיחון ועוג, ותירץ דהיה כאלה מארץ סיחון ועוג שברחו לארץ ישראל, וגם אז הצרעה לא עברה.

פסילי אלהיהם תשרפון באש לא תחמוד כסף וזהב עליהם ולקחת לך (ז'. כ"ה)

הגמ' בע"ז (דף נב.) דורשת שיש פסלו "לאלוה" ואת זה תשרפון באש, ויש פסלו "מאלוה" דהיינו שביטלו וזה ולקחת לך, וכתב המשך חכמה דמה שכתוב ולקחת לך היינו לך ולא לגבוה, דהביטול מועיל רק להדיוט ולא לגבוה, והא דלא מועיל ביטול לגבוה ביאר הגר"י דהאיסור לגבוה אי"ז משום דהוי חפצא דעבודה זרה, אלא משום שנעשה בו עבירה ואת העבירה לא שייך לבטל.

ומרן הגר"ש זצ"ל הקשה דתוס' בסוכה (דף לב.) הביאו בשם ר"ת דלמצוה מועיל ביטול ע"ז, וקשה מהגמ' בע"ז (דף מז.) דמיבעי לן האם במשתחוה לאשרה נאסר למצוה, והיינו דאף דלא הוי עבודה זרה כיון דהוא מחובר, מ"מ דין נעבד שייך ביה, ומיבעיא ליה אם נעבד אסור למצוה או לא, וקשה דלהצד דאסור למצוה אי"כ מדוע מהני ביטול לר"ת, והרי לא שייך ביטול על נעבד וכמו שנתבאר.

ורגלך לא בצקה (ח'. ד')

פירש רש"י ורגלך לא בצקה שרגלם לא התנפחה כבצק כדרך הולכי יחף שרגליהם נפוחות. ומשמע שהלכו יחפים, והקשה השפתי חכמים דבפרשת כי תבא (כ"ט. ד') כתוב נעלך לא בלתה מעל רגלך, ומשמע שהלכו עם מנעלים, ותירץ דרק ליוצאי מצרים היה מנעלים.

והצפנת פענח (כאן) ביאר דהיו מנוודים ולכך הלכו יחפים, אבל שבט לוי לא היו מנוודים ולכן היה להם מנעלים, וא"כ נעלך קאי אשבט לוי, ורגלך קאי על כל ישראל.

ואכלת ושבעת וברכת את ה' (ח'. י')

וברכת היינו ברכת המזון שלאחריה שהיא מדאורייתא. וכתב הבעל הטורים שבפסוק מרומז גם ברכה לפני האכילה, והיינו ואכלת ושבעת וכבר ברכת, שאסור להנות מהעוה"ז בלא ברכה, ונראה ביאור הדברים דוברכת משמע תרתי, חדא ציווי שיברך וזה אחר אכילה, ועוד משמע וברכת לשעבר דומיא דואכלת ושבעת שאי"ז ציווי אלא מורה על העבר, ובזה רמז המצוה לברך קודם אכילה.

איתא בברכות (דף לה.) שאסור להנות מעולם הזה בלא ברכה דכתוב לה' הארץ ומלואה, ואחרי שמברך מותר דכתיב (תהילים קט"ו. ט"ז) והארץ נתן לבני אדם, וכתוב (שם ט"ז. ב') "אמרת לה' ה' אתה טובתי בל עליך", ואיתא בילקוט אמר ריש לקיש אם אכלת וברכת כאלו אכלת משלך, והיינו דאם ברך את ה' הרי כבר טובתי בל עליך אלא משלך היא, ועיי"ש עוד בהמשך הדברים.

ושבעת (שם)

דעת ר"מ בברכות (דף מט.) דואכלת זו אכילה ושבעת זו שתיה, וברמ"א (סי' קצ"ז סעי' ד') הביא דאין חייב לברך מדאורייתא אם לא שתה והוא תאב לשתות, ודנים אם לא שתה בשעת אכילה וברך ברכת המזון, ואחרי ברכת המזון שתה האם מתחייב עכשיו בברכת המזון מן התורה, כיון דהחיוב רק ע"י שתיה.

יש להתבונן מאי שנא שבברכת התורה הברכה מדאורייתא היא לפני, ובברכת המזון הברכה מדאורייתא היא לאחריה, ובספר החינוך (מצוה ת"ל) כתב דתורה שייך לברך גם לפני שלומדים, ולכן לפני שלומד מברך, משא"כ בברכת המזון לפני שאכל אין על מה לברך, וז"ל כי החלק הבהמי לא תכיר בטובה רק אחר ההרגש, אבל קריאת התורה שהוא חלק השכל, והשכל יודע ומכיר, וקדם קבלת התועלת יבין אותו עכ"ל, והיינו דשכל האדם קשור ודבוק בתורה בעצם מציאותו.

הגר"מ פיינשטיין ביאר בהא דאיתא בב"מ (דף פה.) על מה אבדה הארץ על שלא ברכו בתורה תחילה, ומקשים העולם וכי התורה הייתה מזולזלת בעיניהם עד כדי כך שלא ברכו אפילו כמו אוכל שמברכים אחרי, אלא הביאור בזה דאחרי שלמדו באמת בירכו, אבל היה התביעה שלא בירכו תחילה והיינו שלא הבינו שהתורה זה תורת אמת, ומחוברים לתורה גם לפני הלימוד, אלא התורה היתה אצלם כמו כל הדברים הגשמים שהם לתועלת בני אדם.

ואמרת בלבבך כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה, וזכרת את ה' אלקיך כי הוא הנתן לך כח לעשות חיל (ח). י"ז י"ח)

צ"ב השייכות בין הדברים, דאחרי שאמרת בלבבך כחי ועצם ידי וגו', תזכור את ה' אלוקיך שהוא הנותן לך כח וגו', וחסר המשך הפסוק שלא לומר כחי ועצם ידי, וביאר בטעמא דקרא שזה בלשון תמיהה על מה שנאמר קודם לכן, דכיון שה' מאכילך מן במדבר וכל הדברים הכתובים האם תאמר שכחי ועצם ידי עשה את הדבר הזה, דודאי שלא ואז תזכור כי ה' אלוקיך הוא הנותן לך וגו', ובתרגום יונתן כתב שהפשט בפסוק שזה איסור לומר כך, ודלא כהנ"ל.

ואתנפל לפני ה' כראשונה (ט. י"ח)

רש"י פירש שזה היה בארבעים יום השניים, שנאמר ועתה אעלה אל ה' וגו', והרמב"ן פירש דהכוונה לתפילה שהתפלל מיד אחרי מעשה העגל.

לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי (שם)

איתא בבא מציעא (דף פו): לעולם אל ישנה אדם מן המנהג, שהרי משה עלה למרום ולא אכל לחם, מלאכי השרת ירדו למטה ואכלו לחם, והקשה המהרש"א דהמעשה עם המלאכים אצל אברהם היה קודם מעשה דמשה, וא"כ היה לגמ' להקדים מעשה דאברהם, ותירץ דמהמלאכים לחוד אין ראיה דלא ישנה מהמנהג, דדלמא מה שאכלו הוא משום שגם מלאכים אוכלים, ולזה הביא קודם ממה דלא אכל משום שלא ישנה מהמנהג, וחזינן דהמלאכים אינם אוכלים, והשתא שפיר מייתי ראיה גם מהמלאכים דאע"פ שאינם אוכלים לא שינו מהמנהג ואכלו.

ויש להסתפק האם משה ישן, דזה לא הוזכר בפסוק, ומסתברא דלא ישן, [ומדברי המהרש"א מוכיחים כן, דהרי מה שהמלאכים אינם אוכלים למעלה ידעינן ממה, ואם משה ישן מנין לנו שאינם אוכלים, דילמא אכלו כשישן].

ועשית לך ארון עץ (י. א')

פירש רש"י ולא זה הוא הארון שעשה בצלאל, שהרי משכן לא נתעסקו בו עד לאחר יום הכפורים, וכו' וזהו שהיה יוצא עמהם למלחמה, ואותו שעשה בצלאל לא יצא למלחמה אלא בימי עלי, ונענשו עליו ונשבה ע"כ. וכתב הרמב"ן בשם המדרש דהארון של משה לאחר שהוציאו ממנו את הלוחות ונתנהו בארון שעשה בצלאל מה היה משמש הארון של משה ולמה היה יוצא איתם למלחמה, אלא דהיי מונחים בו השברי לוחות, אולם הביא דבגמ' בברכות (דף ח): איתא דלוחות ושברי לוחות מונחים בארון, ולאחר שעשה בצלאל את הארון גנזו את הארון של משה, ובהמשך דבריו דן הרמב"ן דהיה רק ארון אחד של בצלאל.

ובספרי (כאן) איתא על הארון של עובד אדום, ומה ארון שלא נעשה אלא לשברי לוחות, וכתב בעמק הנצי"ב שטעות סופר וצריך לומר שלא נעשה אלא ללוחות, וכן המשך חכמה (להלן י"א. ח) הביא מתוסי בעירובין (דף סג): שהארון שהיה אצל עובד אדום היה של בצלאל, והקשה מהספרי הנ"ל.

ועיין בחידושי מרן רי"ז הלוי (במכתבים) שהוכיח שגם על שברי לוחות יש דין נשיאה.

פסל לך (שם)

פירש רש"י לסוף מ' יום נתרצה לי, ואמר לי פסל לך ואח"כ ועשית ארון, ואני עשיתי ארון תחלה, שכשאבא והלוחות בידי היכן אתנם ע"כ. וצ"ב דא"כ למה נצטוו בהיפך, וביאר הגר"י דמה שנצטוו קודם לעשות לוחות היינו משום שלפני שיש ציווי לעשות לוחות לא שייך לעשות ארון, דלא שייך עשיית ארון דתכליתו ללוחות קודם שנצטוו על הלוחות, אבל אחרי שיש ציווי לעשות לוחות, אפשר לעשות את הארון לפני הלוחות.

לעמוד לפני ה' לשרתו ולברך בשמו (י. ח')

פירש רש"י ולברך בשמו הכהנים, והוא נשיאת כפים. ובסוטה (דף לח.) איתא דברכת כהנים בעמידה דכתיב לשרתו ולברך בשמו, מה שירות בעמידה אף ברכה בעמידה. ובמשך חכמה כתב דהדרשה היא מהפסוק כאן אולם הקשה דא"כ למה צריך לדרשה דמה שירות בעמידה, תיפו"ל דכתוב כאן להדיא לעמוד וגו' ולברך בשמו, ולכן כתב דהכוונה לפסוק בשופטים (כ"א. ה') "ונגשו הכהנים בני לוי כי בס בחר ה' אלקיך לשרתו ולברך בשם ה'", ולפירוש רש"י באמת צ"ב מ"ט הגמרא לא הביאה את הפסוק כאן.

ועתה ישראל מה ה' אלוקיך שאל מעמך (י. י"ב)

הגמ' בברכות (דף לג): שואלת אטו יראת שמים מילתא זוטרתא היא, ומשני אין לגבי משה מילתא זוטרתא היא, ומקשים העולם דהלא משה דיבר לישראל, וא"כ לגבי ישראל א"י"ז מילתא זוטרתא, ותירץ בטעמא דקרא דיש יראת העונש ויש יראת הרוממות, ואחר שאדם ירא יראת העונש יגיע ליראת הרוממות, וזהו שאמר כי אם ליראה היינו רק יראת העונש, ואז יגיע ליראת הרוממות.

את ה' אלוקיך תירא אתו תעבד ובו תדבק ובשמו תשבע (י. כ')

פירש רש"י את ה' אלהיך תירא. ותעבוד לו ותדבק בו, ולאחר שיהיו בך כל המדות הללו, אז בשמו תשבע ע"כ. וכתב הגר"י דכתוב בירמיהו (ד'. א' ב') אם תשוב ישראל נאם ה' אלי תשוב ואם תסיר שקוציך מפני ולא תנווד, ונשבעת חי ה' באמת במשפט וגו', מבואר דנשבע בה' רק אחר שישוב, וכמו שכתב רש"י כאן שאחר שיהיה בך כל המדות הללו אז בשמו תשבע.

ונתתי מטר ארצכם (י"א. י"ד)

בברכות (דף לה): הגמ' מביאה מחלוקת, רבי ישמעאל אומר הנהג בהם מנהג דרך ארץ, ורשב"י אומר מלאכתן נעשית על ידי אחרים, והרבה עשו כרבי ישמעאל ועלתה בידם וכרשב"י ולא עלתה בידן, ויש אומרים שכאן כתוב בלשון רבים ונתתי מטר ארצכם, והנהגת רשב"י זה רק ליחידים, וידוע מה שכתב הנפש החיים (שער א' פ"ח) דודאי גם לרבי ישמעאל צריך גם ללמוד, וזה מה שכתוב הנהג "בהם" מנהג דרך ארץ, שגם בשעה שעושה מלאכה צריך ללמוד.

לע"נ האשה הצדקנית

מרת שרה פייגא פלמן ע"ה

א"ח להגאון הגדול רבי בן ציון פלמן זצוק"ל

נלב"ע כ"א אב תשע"ח ת.נ.צ.ב.ה.

לע"נ מרנא רבינו יעקב ישראל

ב"ר חיים פרץ קניבסקי זיע"א

בעל הקהילות יעקב

נלב"ע כ"ג אב תשמ"ה ת.נ.צ.ב.ה.